

MILLEKS UURIDA MEEDIAT?

BIBLIOTHECA MEDIORUM ET COMMUNICATIONIS

SARJA KOLLEGIUM

Indrek Ibrus (Tallinna Ülikool)

Ragne Kõuts-Klemm (Tartu Ülikool)

Eva Näripea (Eesti Kunstiakadeemia)

Pille Pruulmann-Vengerfeldt (Malmö Ülikool)

Andra Siibak (Tartu Ülikool)

Katrin Tiidenberg (Aarhushi Ülikool)

Tallinna Ülikool

Roger Silverstone

MILLEKS UURIDA MEEDIAT?

Inglise keelest tõlkinud Liisi Rünkla

TLÜ Kirjastus
Tallinn 2019

Bibliotheca MEDIORUM
et COMMUNICATIONIS

Bibliotheca Mediorum et Communicationis
Roger Silverstone
Milleks uurida meediat?

Originaali tiitel:
Roger Silverstone
Why Study the Media?
Sage Publications UK 1999

Keeleliselt toimetanud Sirje Laidre
Kujundanud ja küljendanud Sirje Ratso
Sarja makett: Rakett

© SAGE Publications Ltd, United Kingdom, United States,
New Delhi. Raamat on välja antud kirjastuse SAGE
Publications Ltd loal. Kõik õigused kaitstud
Autoriõigus (tõlge): Liisi Rünkla, 2019
Autoriõigus (saatesõna): Indrek Ibrus, 2019
Autoriõigus: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 2019

ISSN 2613-6260
ISBN 978-9985-58-868-0

TLÜ Kirjastus
Narva mnt 25
10120 Tallinn
www.tlupress.com

Trükk: Pakett

SISUKORD

Roger Silverstone'i küsimused meedia kohta (<i>Indrek Ibrus</i>)	7
---	---

MILLEKS UURIDA MEEDIAT?

Eessõna ja tänusõnad.	21
-------------------------------	----

1. Kogemuse tekstuur	23
2. Vahendamine	44
3. Tehnoloogia	54

Tekstilised taotlused ja analüüsistrateegiad

4. Retoorika	73
5. Poeetika	87
6. Erootika	101

Kogemuse mõõtmed

7. Mängimine	121
8. Etendamine	136
9. Tarbimine	153

Tegemise ja kogemise kohad

10. Maja ja kodu	172
11. Kogukond	186
12. Maailm.	201

Arusaamine

13. Usaldus	221
14. Mälu	236
15. Teine	250
16. Uue meedia poliitika poole	265
Kirjandus	285
Aine- ja nimeloend	294

ROGER SILVERSTONE'I KÜSIMUSED MEEDIA KOHTA

Selles raamatus on kirjakoht, kus Roger Silverstone tsiteerib Massachusettsi Tehnoloogiainstituudi (MIT) meedialabori juhti Nicholas Negropontet. Too kirjutas oma 1995. aastal ilmunud tuleviku internetikeskset maailma ennustama mõeldud ja väga mõjukaks osutunud raamatus nii: „Tuleva aastatuhande alguses suhtlevad omavahel mansetinööbid teie vasakul ja paremal käel või teie kõrvarõngad mõne madalal orbiidil tiirleva satelliidi vahendusel ja nende arvutusvõimsus on suurem kui teie praegusel lauaarvutil.“ Silverstone aga küsib oma neli aastat hiljem kirjutatud raamatus: „Mida on mu mansetinööpidel teineteisele öelda?“

Selles väikeses amüsantses põikes avaldub minu meelest palju – nii Silverstone'i selle raamatu kui paljuski ka kogu tema *oeuvre*'i maailm. Alates suurest küsimusest, kuidas meediatehnoloogiad arenevad, kas nad teevad, võidavad või lihtsalt leiavad endale inimkultuuris koha. Teiseks viide sellele, mida on tehnoloogial öelda – kas inimesed saavad nende abiga oma tähenduslikku ruumi avardada, luua uusi tähendusi, tuua ellu uut mõtestatust? Seonduvalt viide, et kuigi, jah, igasugune meedia on loodud kellegi poolt, kellel on võim seda luua, ning et see meedia hakkab tõenäoliselt kaasnevaid võimuvahetusi omakorda ühel või teisel moel

vahendama ja ehk ka taaslooma. Sellest hoolimata sünnib igasugune tähendus siiski dialoogis – tähendus tekib siis, kui mansetinööbid, inimesed või kes iganes juhtuvad tead- vust omama, peavad omavahel dialoogi. Ning Silverstone näeb – väga juri-lotmanlikus vaimus –, et dialoogis võib alati ette tulla ootamatusi, ambivalentsust, võimu üllatavat uut tähendust. Reaalsus on mitmetahuline: ideoloogilises võib näha mängulist või erootilistki ja siis see ei olegi enam üksnes ideoloogiline, sest temast on loetud välja muud. Ning lõpuks: toodud Silverstone'i küsimus on raamatule väga iseloomulik ka seepärast, et tegu on küsimusega. See raamat on ennekõike küsiv. Raamatu pealkiri on küsiv, selle leheküljed on täis küsimusi ning küsimustele vastatakse küsimustega. Nii saab sellest raamatust mäng – mitte ainult seepärast, et raamatu keel on taotluslikult mitteakadeemi- line, ja mitte ka seepärast, et selle lugemist võib alustada suvalisest kohast, et selle lõpp on ühtlasi selle algus, vaid ka seetõttu, et nagu iga mäng modelleerib see päris elu keeru- kusi – suuri küsimusi, mida küsida siis, kui oleme tõsiste teemadega päris elus silmitsi. Ja meediast tulenevate väga tõsiste küsimustega ühiskonna ja kultuuri kohta oleme me ju ka praegu iga päev silmitsi. Sestap annabki Silverstone'i raamat oma küsimustele vaid ühe vastuse – meediat peab uurima, seda peab õppima, sest teisiti ei saa.

Mis puudutab meedia uurimist kui akadeemilist prak- tikat, siis selles oli 2006. aastal meie seast ootamatult 61-aastasena lahkunud Roger Silverstone kahtlemata üks rahvusvahelisi juhtfiguure. Seda saab tõendada vormiliste

markeritega – et ta oli oma eluajal üks enim tsiteeritud õpetlasi sel alal. Saab osutada, et tema loodud institutsioonid on olnud silmatorkavalt edukad – olgu see tema kaasasutatud ajakiri *New Media and Society*, mis on täna meediauuringute juhtiv ajakiri, või Londoni Majandusülikooli (London School of Economics and Political Science) meedia ja kommunikatsiooniuringute osakond, mis on regulaarselt rahvusvahelistes akadeemilistes edetabelites oma erialal esimese kolme seas. Aga tema töö olulisusest ja mõjukusest saab rääkida ka sisuliselt, keskendudes tema rollile meediauuringute valdkonna uuendamisel.

1970ndate alguses doktorandina alustades oli Silverstone kohe innovaator. Juba tema doktoritöö, 1981. aastal raamatuna avaldatud „The Message of Television” („Televiiooni sõnum”) oli uuenduslik lähenemine televisioonile, põimides kirjandusteaduslikke ja antropoloogilisi lähenemisnurki teledraamade „kõnevoime” analüüsimiseks. Töö, mis juba siis ei vaadelnud mitte üksnes televisuaalse teksti pealispinda, vaid uuris – algusest peale Raymond Williamsi tööd jätkates – tehnoloogia ja teleinstitutsiooni sotsiaalset korraldust tingivaid asjaolusid. Teisisõnu oli see raamat omas ajas niihästi tüüpiline kui ka väga erandlik. See oli osaliselt tüüpiline uuenduslikkuse poolest, mis puudutas tollaste noorteadlaste huvitatust strukturalistlikust lähemisest – püüdu rakendada ennekõike Roland Barthes'i eeskujul semiootika ja tekstianalüüsi võtteid populaarkultuuri, Silverstone'i puhul televisiooni ja tema žanrite lahtikodeerimiseks. Televisioonist kirjutasid tollal

paljud, see oli siis uus meedium. Enamik teisi, ennekõike Birminghami kultuuriuuringute koolkond, otsis televisioonist mütoloogilist, näitas müüti kui pettust, kui ideoloogiat, kui võimu varjutust. Silverstone'gi nägi seda, aga ta nägi ka muud. Tema jaoks oli müüt ennekõike meedium – haaramatu, hõlmamatu, võimalus alateadvusliku haaramiseks, hetke ja igavikulise ühendamiseks, võimalus nii tasakaaluks kui tasakaalutuseks. Sootsium ja kultuur olid Silverstone'i jaoks alati haprad, inimeseks olemine nende sees tähendas aga prometheuslikku elu müüdiga, mis varjab, aga vahel ka valgustab. See oligi tema meelest „televisiooni sõnum” – nii erinev alternatiivsest, küllaltki lihtsakoelisest sõnumist, mida pakkus meediale Marshall McLuhan. Ehk markeerigem – Silverstone'i esimese raamatu pealkiri „Televisiooni sõnum” oli korruga nii parafras McLuhani teesist, et meedia sõnum lähtub tema tehnoloogilisest vormist, kui ka provokatsioon – ta võttis sellesama McLuhani sõnumi ja Williamsi õpilasena pööras selle pea peale. Williamsi alustatud konstruktivistlikku ristiretke McLuhani tehnoloogilise determinismi vastu jätkas Silverstone süstemaatiliselt. Nagu järgnevas kohe näeme, püsis küsimus sellest, mida alati habras kultuur veel haprama tehnoloogiaga teeb, tema huvi keskmes. Teisisõnu: jätkuvalt küsimus mansetinööpidest ja sellest, mida saab neil olla teineteisele öelda.

Silverstone'i järgmine, 1985. aastal ilmunud raamat „Framing Science: The Making of a Television Documentary” („Raamistades teadust: Teledokumentaali tegemine“)

oli aga uuenduslik ühel teiselgi moel. Nimelt oli see üks esimesi etnograafilisi uurimusi teletootmise protsessidest, antud juhul ühe teadusdokumentaali tootmisest. See teos pani aluse meediatootmise etnograafiliste uuringute traditsioonile nii Suurbritannias kui ka maailmas laiemalt. Aga siingi saab näha pikemaajalist agendat. Kui võimalus seda uuringut läbi viia tuli ehk Silverstone'i õuele natuke juhuslikult, siis sellegi puhul oli tema üsna elementaarne tõdemus lõpuks, et televisiooni sõnum ei ole lihtsalt tema vorm, nagu McLuhan pakkunuks, vaid väga kompleksne sotsiaalne dünaamika, mis viib lõpuks televisioonis kõneldavani.

Järgmine, 1994. aastal ilmunud raamat „Television and Everyday Life” („Televisioon ja igapäevaelu“) on aga Silverstone'i etnograafiline pilguheit teisele poole rindejoont – inimeste kodudesse ja igapäevaelu. See empiiriline uurimustraditsioon oli saanud alguse mõni aasta varem (ennekõike Silverstone'i tollasest heast kolleegist Bruneli ülikoolis David Morleyst, kelle teos „Family Television: Cultural Power and Domestic Leisure” oli ilmunud mõni aasta varem). Kuid Silverstone võttis selle uue lähenemise kokku ennekõike kontseptuaalselt. See ülimalt interdistsiplinaarne raamat (mis rajaneb nii antropoloogial, kultuuriuuringutel, sotsioloogial, geograafial kui psühhoanalüüsil) on teadaolevalt tõlgitud vähemalt nelja keelde ning seda on tsiteeritud tuhandeid kordi. Seda on vahel peetud ka tema kõige olulisemaks raamatuks, sest just selles artikuleerib ta kõige selgemalt neid nii kontseptuaalseid kui metodoloogilisi positsioone, mille paljud hiljem on üle võtnud. Just selles

näitab ta, mida meedia inimeste elus teeb ja mida inimesed meediaga teevad. Kuidas meedia ühendab ja lahutab, kuidas loob nii avalikku kui ka väga privaatset ruumi. Kuidas meedia andis omal ajal uue tähenduse elutoale (sellele ruumile, kus oli meedia, ennekõike televiisor). Kuidas elutoad said valguda üle linnade ja linnade äärte, sest enam ei olnud vaja maailmaga ühenduses olemiseks linnasüdamesse jääda, aga kuidas see siiski tõmbas inimesed linnadesse, sest näitas, mis kõik saab neis toimuda. Näitab, kuidas korraga oli kõigi jaoks olemas väga vahetu avalik ruum, teatud ühisolemine, aga kuidas samas anti igas elutoas sellele ruumile väga privaatseid ja ainuomaseid tähendusi. Televisioonist elutoas sai igapäevaste võimuvõitluste epitsenter: võitlused nii televiisoripuldi pärast kui ka vahendatud liikuvatele piltidele tähenduse andmiseks, dialoogid nii ideoloogiatega kui ka mängulise ja erootilisega. Silverstone'ist alates ei olnud elutuba meediauuringute silmis enam kunagi lihtsalt argine paik.

Sellelt baasilt jõudiski Silverstone oma järgmise olulise raamatuni, mille eestikeelne tõlge on nüüd nende kaante vahel. Selles 1999. aastal ilmunud raamatus kombineerib ta kõiki oma varasemaid, distsiplinaarselt erinevaid lähtepunkte, rõhutades ka teisi, mis varem kirjutatud raamatutes on vähem fookuses. Ennekõike ilmneb siin tugevalt Silverstone'i lähtumine Raymond Williamsi loodud kultuuriuuringuid ja poliitökonoomiat lõimivast traditsioonist, sisse tulevad nii teadus- ja tehnoloogiauuringud (*science and technology studies*, STS) kui ka laiem globaalse

meediatööstuse poliitökonomiliste uuringute traditsioon. Silverstone'i haare on lai ajalises, aga ka globaalses mõõtmes, näiteid leidub kõikjalt maailmast ja erinevatest aastatuhandetest.

Raamat on jõuliselt interdistsiplinaarne – siin seostuvad semiootika, fenomenoloogia, kultuuriuuringud, psühhoanalüüs, etnograafia, sotsioloogia, meediamajanduse uuringud, poliitökoonomia ja mediapoliitika. Silverstone'i käsitluses muunduvad need kõik üheks süsteemiks, mille ülesanne, nagu juba öeldud, on küsida ennekõike küsimusi. Küsimusi selle kohta, mida me meedia rollist ühiskonnas, kultuuris ja majanduses veel ei tea, aga mida ehk peaksime teadma.

Selline organitsistlik interdistsiplinaarne lähenemine viitab veel ühele olulisele tööga selle raamatu puhul – see on vahendusteooria (*mediation theory*). Silverstone'i ja John B. Thompsonit võib pidada peamisteks selle nimega teoreetilise lähenemise taganttõukajateks Ühendkuningriigis. Sarnast lähenemist arendas Lõuna-Ameerikas Jesús Martín-Barbero. Niisuguse lähenemise keskmes on, nagu nimigi ütleb, vähem meedia kui objekt ning rohkem meedia vahendustöö kui kompleksne kultuuriline ja ühiskondlik protsess. Silverstone'i, Thompsoni ja Martín-Barbero loodud lähenemisel rajanes veidi hilisem, kuid tänaseks mõjukam Saksa-Skandinaavia nn meediastumise teooria, mille näitlikustamiseks avaldati 2018. aastal eesti keeles sarjas *Bibliotheca Mediorum et Communicationis* Andreas Heppi „Meediakultuur”. Meediastumise teooria ei vaidle

Silverstone'i tööga, vaid võtab selles öeldu omaks, liidab sellele teisi elemente, ennekõike konkreetsema vaate meedia institutsioonidele, ning väidab lõpptulemusena, et meediasutamine on kogu nüüdisaja moderniseerumist võimaldav ja raamistav protsess.

Silverstone lahkus meie seast enne, kui meediasutamise teooria jõudis korralikult kanda kinnitada. Kuigi ma tean, et nad omavahel juba rääkisid – osalesin 2005. aastal ühel õhtusöögil, kuhu Silverstone ja Hepp pärast ühisarutelusid laekusid ja kus nad neid jätkasid. Ometi ma usun, et Silverstone ei hoolikski nii väga meediasutamise teooria ambitsioonist, sest tema jaoks oli lõpuks oluline ikkagi vaid inimene oma igapäevaelus, oma elutoas või mujal. See, kuidas meie elukogemus on vahendatud, kes ja kuidas seda vahendavad, millised tähendused sellest sünnivad ja mida tähendab see meie elule, meie inimeseks olemisele. Teda huvitas mikro makro sees ja see, kuidas on need mikro ja makro teineteisele vahendatud. Teda huvitas lõpuks ikkagi sõnum, tähenduste sünd.

Silverstone'i „Milleks uurida meediat?“ puhul on aga eriti oluline veel selle vorm – nagu paljud arvustajad on kirjutanud, on see justkui suuline kõne – lihtne, ommoodi orgaaniline ja elegantne, retooriline meistriteos. Sellisena, peaaegu mitteakadeemilisena võiks see pakkuda huvi ka n-ö keskmisest haritumale lugejale, et meediauuringute keskseid küsimusi ja probleeme tundma õppida. Tundub, et Silverstone pidas osaliselt silmas just sellist lugejat, tuues esile, miks on teiste distsipliinide poolt tihti

naeruvääristatud meediauuringud tegelikult olulised. Nagu üldiselt tõdetakse – see raamat on manifest.

Mis puudutab aga Silverstone'i mõtte edasist arengulugu, siis tema viimane raamat „Media and Morality: On the Rise of the Mediapolis” („Meedia ja kõlblus: Meediapolise tõus“) ilmus vahetult pärast tema surma. Ja ka selles teoses võttis ta üles taas uue teotsa. Ta pööras pilgu ära elutoalt, linnalt ja rahvusriigilt ning vaatles üleilmset meediaruumi, kuhu oli selleks ajaks lisandunud interneti kommunikatsioonivoogude pulseeriv vahetus. See oli Iraagi sõdade aeg. Aeg, mil muutus ühtäkki veel olulisemaks küsimus, kuidas kaugget Teist representeeritakse, kuidas vahendatakse seda Teist kui samuti inimest. Silverstone kirjutas nn üleilmse meediapolise tõusust ja sellest, kuidas selle keskseks küsimuseks saab tema kõlblus. Meediapolis on ühtne üleilmne ruum, aga see ei ole avalik sfäär. See on institutsioonide, nende võimu ja agentsuse ruum, see on nii konfliktide kui dialoogide ruum. Aga, rõhutab Silverstone, see peab püüdma olla moraalne, et vastne üleilmselt vahetu ruum saaks toimida. Küsimus on selles, kas meedia aitab meil neid Teisi, kes on võõrad ja kauged, siiski näha, kuulda ja mõista. Või loob meedia vastandumisi ja võõrandumisi. Silverstone näitas nende küsimuste raskust ja keerukust, aga ka seda, et neid küsimusi peab küsima. Nüüd ehk veelgi enam kui tollal. Meediapolis kasvab edasi ja ka see Silverstone'i raamat vajab lugemist ja ülelugemist. Kindlasti võib tõdeda, et kaugge Teise vahendamise uuringute allvaldkond on viimastel aastatel meediauuringute sees üha kasvanud.

Naastes aga raamatu „Milleks uurida meediat?” juurde, tuleb tõdeda, et see on olnud mõjukas. Seda on palju tõlgitud, selles öeldule on väga palju viidatud. Akadeemiliselt oskuslik vaataja märkab ka seda, kes seda tsiteerivad. Kui vaadata Google'i toodut, siis kõigepealt näeme tänaste Briti meedia- ja kultuuriuuringute rahvusvaheliselt tuntud tegijaid, nende seas Norman Fairclough, Nick Couldry, Sonia Livingstone, David Buckingham, Lilie Chouliaraki, Cornell Sandvoss, Robin Mansell, Myra Georgiou, Terhi Rantanen jt. Paljud neist on Londoni Majandusülikooli meedia- ja kommunikatsiooniosakonnast, mis on tunnistanud sellest, et tõlkides Silverstone'i manifesti, tõlgime mingil määral ka ühe tänapäeva mõjukaima meediauuringute koolkonna alusteksti. See on koolkond, mida ei ühenda alati mitte niivõrd sarnased seisukohad, isegi mitte distsiplinaarsed lähened, kuivõrd sarnane interdistsiplinaarne trajektoor ning sarnased küsimuseasetused, mille on esimesena just Silverstone oma raamatus „Milleks uurida meediat?” lahti kirjutanud.

Ka senine eestikeelne mõte meediast vajab koolkondlike alternatiive. Selles raamatus avanebki üks neist. Head lugemist!

Indrek Ibrus

**MILLEKS UURIDA
MEEDIAT?**

*Jenniferile, Danielile,
Elizabethile ja Williamile*

